

TOPÒNIMS TRANSFORMATS PER HOMOFONIA: ALGUNS CASOS PROCEDENTS DE L'ÀRAB ANDALUSÍ I UN DE NOU AL PLA DE L'ESTANY

Dolors Bramon

Institut d'Estudis Catalans
Institut de Recerca en Cultures Medievals (IRCVM)
Universitat de Barcelona

e-mail: bramon@micromar.net

Rebut: 27 desembre 2012 / Revisat: 21 gener 2013 / Acceptat: 14 maig 2013 / Publicació en línia: 17 juny 2013

Resum

És sabut que amb el pas de l'àrab a les llengües romàniques, diversos topònims d'origen àrab varen sofrir un procés de transformació d'acord amb algun nou significat que pogués ésser entès pels usuaris de la llengua receptora. Aquest treball analitza alguns casos de transformació popular per homofonia, amb especial atenció als noms de lloc que deriven de l'existència d'aigua (*al-^cuyūn*) i que sovint vas ser confosos amb “lleons” i en proposa un de nou –Lió– al Pla de l'Estany.

Paraules clau: romandalusismes, toponímia, homofonia

Abstract

It is a well-known fact that with the substitution of Romance languages for Arabic many Andalusí place names were given a new interpretation and, accordingly, a new shape through folk etymology, relative homophony being one of the most salient factors governing the process. The present paper gathers and analyses some instances of such homophonic reinterpretations and also suggests a similar origin for the Catalan place name Lió (Pla de l'Estany, Banyoles), which, just like some other *-lleó* and *-lió* toponyms, might derive from the Arabic *al-^cuyūn* ‘the springs’.

Key Words: Andalusí Arabic, place names, homophony

Cal assenyalar des de bon començament que, en tractar toponímia, no es poden buscar tres peus al gat: els topònims responen a qüestions descriptives del paisatge, als accidents del terreny, a la presència d'aigua, a la flora i a la fauna característiques d'un lloc, a l'aprofitament dels seus recursos naturals, a les defenses i a les vies de comunicació, als centres de producció artesanals i comercials, als assentaments humans, a les formes d'hàbitat d'un espai, als entorns de les poblacions, a l'activitat econòmica que s'hi realitzi, a la vida religiosa dels seus habitants, a l'abandonament o despoblament d'algun lloc habitat, etc. A més, també hi ha topònims que deriven d'antropònims amb tota la varietat de formes que poden representar. Per tot plegat, els noms dels llocs són producte del poble i això ha estat i és així arreu i al llarg del temps. Així les coses, i pel que fa als topònims d'origen àrab no és bo tractar d'esbrinar els seus ètims a partir de diccionaris de la llengua clàssica, tal com encara algun estudiós té per costum.

Carme Barceló, una de les estudioses més expertes en l'estudi del patrimoni cultural de la toponímia d'origen àrab a casa nostra, ha assenyalat, amb encert, que la ciència etimològica encarregada de la recerca dels noms de lloc és relativament recent, perquè requereix

amplis i variats coneixements filològics, domini d'altres ciències (geografia, història, economia), control dels canvis socials del territori o territoris que s'analitzen i poder disposar de moltes formes antigues escrites dels noms de lloc.

Aquest darrer requisit és, al meu entendre, fonamental. Per això són tan útils i convincents els estudis que recullen el màxim nombre de variants d'un mateix topònim, especialment les més antigues, tal com va fer Joan Coromines (1965 i 1989-1997) pel conjunt de terres de parla catalana i, pel País Valencià, la ja esmentada Barceló (1982, 1991, 1995 i 2010).

Poder disposar de les formes més antigues és bàsic perquè quan deixa de parlar-se i s'oblida la llengua de la qual deriven, el poble modifica el significat original dels noms de lloc i, per homofonia, els relaciona amb alguna paraula de la llengua substitutòria que, el més sovint, no hi té res a veure. Això ha succeït amb molts topònims, sigui quin sigui el seu origen. Aquest és el cas, per exemple, d'algunes falses referències a la fruita, com Meló, Melons, [Coves] del Meloner, Puig Meló o Montmeló que provenen del llatí *melonum*, en referència al nom dels teixons, que hi serien en abundància, o de Petra, el Turó de la Peira, la Pera, [Sant Miquel] de Pera i els seus nombrosos compostos que al·ludeixen a la formació pètria (del llatí *petra*) del seu territori.

Analitzaré aquí algunes d'aquestes deformacions toponímiques que provenen de l'àrab en el ben entès que, en realitat, els andalusins parlaren una llengua fruit de la simbiosi dels dialectes neoàrabs importats pels invasors musulmans i les diverses varietats lingüístiques romàniques de la població hispanogoda romanent. És sabut que aquesta simbiosi no produí una llengua única sinó un conjunt de variants que ha estat molt ben definit com a «feix dialectal» (CORRIENTE 1997).

La transformació d'aquests manlleus es comprèn, encara més i com ja he dit, des del moment en què la llengua originària va deixar de ser la usual a casa nostra. Seguint amb les aparents referències a les fruites, un primer exemple provinent de l'àrab pot ser el dels abundants noms de cims que ara coneixem com a "Cirera", que de cap manera poden venir de la presència d'un d'aquests fruits en el lloc sinó que cal relacionar-los amb el sistema defensiu medieval (BALAÑA 2002). Aquestes Cirera catalanes són paral·leles als topònims Siresa, a Osca, i Ziritza, a Navarra, que en ambdós casos no han estat substituïts pel nom del fruit del cirerer. Assenyalo en aquets punt que Balaña hi proposava l'ètim *hiràza*¹ o "lloc de guàrdia" i que aquesta proposta etimològica ha estat corregida, al meu entendre encertadament, per Corriente per la més plausible *siràja* o «lloc des d'on s'emeten senyals lluminosos».² Al seu torn, la població alacantina d'Oliva, que ja figura com a *Aur(a)ba* en diverses cròniques àrabs medievals, no té res a veure amb el fruit de l'olivera sinó amb el patronímic de la tribu berber dels Awruba,³ instal·lats, com és sabut, en territori andalusí.

Un cas molt conegut de deformació per homofonia és el del nom de la població d'Altafulla (Tarragonès), que no té res a veure amb una "fulla alta" ni amb una inscripció marginal que figura en un capbreu medieval i que, suposadament, indicaria que s'havia de passar a llegir la seva relació a una "altra fulla", com també s'ha apuntat. El seu ètim no va de botànica sinó que és l'àrab *al-tahwila*, que correspon a una mesura agrària, tal com encara constata el seu ús actual –tafulla– al País Valencià. Un altre cas curiós és el de Silla (l'Horta) que no és cap castellanisme referit a un moble per seure sinó el reflex de l'àrab *al-sayla*, "punt d'inundació d'una vall, torrent" (BARCELÓ 2010).

Si passem a veure reflectida la presumpta existència d'algun animal en un lloc determinat, podem citar el cap de Gata, que no té res a veure amb els felins sinó que és l'adaptació andalusina, *Qàbta*, del llatí *capita*, amb significat de "cim", "cap" o "punta". Pel que fa al nom del poble Gata de Gorgos, no pot derivar d'aquest mateix ètim pel fet que, d'acord amb Coromines (*Onomasticon*, s.v. Catadau), «no es troba al cap de res ni d'enlloc ni tampoc al cap d'avall».

Fa temps que un excel·lent treball (HERNÁNDEZ GIMÉNEZ 1963) va demostrar que el diminutiu àrab d'un "pas de muntanya" – *buwàyb* – havia estat transformat en la paraula "buey" en la geografia peninsular. En conseqüència, els orònims que avui inclouen la paraula "buey" i "bou" no tenen res a veure amb la presumpta presència d'aquests quadrúpedes. Tampoc no es pot relacionar amb els bòvids Portbou (Alt Empordà), sinó que la segona part del nom és una deformació «del llatí *bœu*, usat a les costes braves i a l'Alt Empordà en el sentit de precipici submarí o roca submergida que, amb maror, trenca perillósament», segons Coromines.

¹ Per raons editorials prescindeixo de la transliteració de l'àrab, que qualsevol arabista podrà suplir sense dificultat.

² A COROMINES 1989-1997, q.v., firmat, però, per J. F. C., s'assenyala que prové "del nom del fruit o del seu arbre".

³ Si no indico el contrari, les propostes són de COROMINES.

A Gratallops (Priorat) no hi havia llops que gratessin, sinó que el topònim prové de *garât al-âws* o “les coves del llop” (BALAÑÀ 1990, *q.v.*) i, possiblement, Cantallops (Alt Empordà) degui el seu nom a la presència d’aquests carnívors, és a dir a l’àrab andalusí *qat’a al-âws* (BALAÑÀ 1990, *q.v.*). La primera part d’aquest compost, *qat’a*, d’acord amb la proposta de Coromines per a altres topònims actuals que s’inicien amb Cata-⁴ reflecteix l’àrab andalusí *qat’a* que significa, segons el *Vocabulista* de R. Martí (CORRIENTE 1989, *q.v.*; DOZY 1932, II, 372) *pars* i, en particular, *pars loci* o “part d’un lloc”. Així les coses, el poble transformà, bo i afegint-hi una /n/ paràsita, un “lloc de llops” en uns llops cantaires, quan és ben sabut que aquests animals no canten sinó que udolen.

Un altre cas d’erronis hàbitats d’animals és de la població cordovesa de Cabra, que prové de l’Egrabo o de l’Igrabum ibèric, amb pèrdua de la vocal inicial, i que, molt probablement, ha estat reflectit també en el català Cabra del Camp (Alt Camp). Per contra, els topònims Cabrenys, les dues Cabrera (Anoia i Maresme) i Cabrils (Maresme) sí que s’han de relacionar amb els caprins i provenen del llatí *caprentius* i *caprarius*, “el qui guarda les cabres” i “lloc de cabres”, respectivament.

També és coneguda l’existència del que anomenem “topònims viatgers”, és a dir, que han pres el seu nom del d’una altra població. El motiu més probable d’aquest fet és que persones provinents d’un lloc conservessin el nom d’origen en marxar-ne i instal·lar-se en un de nou. Tal com acabo d’esmentar, el poble de Cabra és un exemple d’aquest fenomen de trasllat de topònims i podem afegir (BRAMON 2012) el nom de la Granada (Alt Penedès), que prové del de la famosa ciutat andalusa. Un altre exemple, provinent també de l’àrab, pot ser el d’un barri de Mataró (Maresme) que porta el nom de la Cirera, com a record d’algú que abans havia viscut en algun dels llocs emissors de senyals lluminoses als que abans m’he referit.

Passant a un altre tema, és ben sabut que hi ha topònims que provenen d’antropònims i alguns d’ells ens són prou coneguts. Aquest és el cas de Buseit (la Marina Alta), que deriva d’un *Abú Zayd*, o de Bufalí (la Vall d’Albaida) d’un *Abú Khàlid*. Un altre grup procedent també de l’antroponímia àrab és el dels que deriven del nom usat en l’àmbit familiar dels individus, cas de Bràfim (Alt Camp), que ve d’*Ibràhim*; de Bòquer (Mallorca), de *Bakr*; de Salomó (Tarragonès), de *Sulayman*, o de Redovà / Redován (el Baix Segura), que provenen de *Ridwan*. Dins d’aquest subgrup hi ha també la [Pobla de] Mafumet (Tarragonès), que deriva de *Muhàmmad*.

Arribats aquí, penso que és interessant assenyalar la possibilitat que hi pugui haver hagut contaminació o confusió amb el mot català “mas” amb significat de “casa rural”. Així ha succeït a Sant Feliu de Codines (Vallès Oriental), on existeix un Mas Fumat que prové del nom d’algú que es deia igual que el profeta de l’islam: segons amable indicació del Dr. Vernet, ell havia

⁴ COROMINES, *Onomasticon ...*, s.v. Catadau, que inclou els topònims valencians Catamarruc i Catarroja. Afegeixo que, segons BARCELÓ, 2010, *q.v.*, la primera part és l’arabització, *Qābta*, del llatí *capite*, si bé l’any 1982 proposava també l’ètim ‘parcel·la’.

investigat l'origen del mas en qüestió i l'havia trobat escrit amb la grafia Maffumat en documents medievals. Lamentablement, no recordo d'on procedia la documentació que ell assegurava haver vist però sí que consigno que, a més, afegia que el mas en qüestió havia sofert un incendi feia temps. Aquest fet encara fa més comprensible la transformació del seu nom original fins avui. Potser es podria dir el mateix d'un homònim que existeix a Roses (Alt Empordà) on avui hi ha també la urbanització Mas Fumats, part de la qual, curiosament, també es va cremar, l'any 2003.

Un dels grups de topònims més abundants procedent de l'antroponímia àrab és el dels que provenen de l'indicatiu de filiació, és a dir, que s'inicien amb el terme *ibn* i/o del seu plural *banú*, "fills", seguit del nom del pare. Així, [les Coves de] Vinromà (la Plana Alta), provenen d'un *ibn Ruman*; Vinaixa (Garrigues), de *banú ʿAʿiša*; Vinarós (el Baix Maestrat), de *banú ʿArús*; Benissa (la Marina Alta), de *banú ʿIsà*; Benicarló (el Baix Maestrat), de *banú Gazlun*; Benifassà (el Baix Maestrat), de *banú Hasan*; Binicalaf (Menorca), de *banú Khalaf*; Binissalem (Mallorca), de *banú Salam* i Biniàixa (Menorca) de *banú ʿAʿixa*. En observar aquest llistat (que podria ser molt més llarg), es pot veure com els topònims que comencen amb la indicació de filiació han donat, en general, un resultat diferent en funció de la seva situació geogràfica: Vin- al sud de Catalunya i a l'actual província de Castelló, Beni- i Bena- a la part central i al sud del País Valencià i a Andalusia i Bini- a les Illes Balears.

Val la pena afegir, al meu entendre, que dins d'aquest grup n'hi ha que podrien ser el resultat d'un eufemisme, com seria el cas (EPALZA 1991) de Benimassot (el Comtat) o Benissoda (la Vall d'Albaida) que derivarien, respectivament, de *banú Masʿúd* i d'un possible femení *Saʿúda* i que, en realitat, designarien "gent de pell negra". Això seria així perquè aquests antropònims, amb significat de "feliç", en època andalusina s'haurien utilitzat, també per la seva semblança o homofonia, en substitució del vertader terme àrab *súd*, que significa "negre". Si aquesta hipòtesis fos certa, pressuposaria un poblament d'immigrants negres al País Valencià.

És oportú advertir també que els topònims que comencen amb la marca de filiació no sempre responen a aquest concepte, sinó que, de vegades, l'arabisme només és aparent i, en conseqüència, podrien ser el resultat d'una confusió amb el terme llatí *pinna* com a indicatiu de l'existència d'un "penyal". Un dels noms de lloc més emblemàtics al respecte és, sens dubte, el del pic de Benicadell, que separa la Vall d'Albaida i la comarca del Comtat, i que correspon a la *pinna Cadiella* del *Poema del Cid*, amb clara referència a un accident orogràfic. Altres exemples d'aquesta confusió poden ser l'alcantí Benissid / Benassid o el "penyal del senyor" (EPALZA 1990), que no tindria res a veure amb cap nom tribal. Binarrisc (la Marina), al seu torn, derivaria de *penna risku* (castellà *risco*) (COROMINES 1989-1997), malgrat que aquest mateix estudiós creu que Castrossit (Alta Ribagorça) prové del llatí *castrum sectum*, amb significat de "castell tallat" i no pas, de "cid / senyor". Per explicar aquesta discrepància de criteri, el gran etimòleg escriu que «en les nòrdiques afraus on es troba és inconcebible un arabisme i no ho és menys un nom post antroponímic, del Cid Campeador».

En aquest mateix sentit, és possible també que el topònim Benifallet (Baix Ebre) al·ludeixi a una “roca Falletera” o “penna Falletera” que figura a la Carta de Població de Tortosa (1149) en el lloc actual d’aquesta població (MASIP I FENOLLOSA 1981). Tot i això, la majoria d’ investigadors el consideren un topònim de filiació derivat de l’antropònim *Khalid* (BALAÑÀ 1990, COROMINES 1989-1997 i BARCELÓ 2010).

Ara bé, i com a recordatori de la sempre necessària prudència que cal tenir en aquest camp, cal assenyalar que, en el cas invers, es troba la població de Penàguila (l’Alcoià), el nom de la qual seria fàcil d’imaginar que alludís a una penya on les àguiles hi serien abundoses. Ara bé, el seu esment en diversos documents àrabs medievals, on figura escrit com a un establiment tribal dels *banú ‘Àdila*, desmenteix aquesta suposició (BARCELÓ 1991).

Un altre exemple ben curiós de transformació popular és el del nom de l’actual població de Cabassers (Priorat), de vegades encara escrit bàrbarament Cabacés, que figura escrit Abincabacer en un document de 1158 on es diu que el prior de Vallclara cedí al bisbe de Tortosa «*locum de Valle Clara qui antea Abincabacer dicebatur*». Pel que es veu, el nou topònim, calc del nom de l’abadia francesa de Clairvaux, va desaparèixer i s’imposà la denominació primitiva. Contra el que algú poguera suposar sense conèixer les dades històriques d’aquest municipi, el seu nom no deriva del fet que els seus habitants fessin cabassos ni res de semblant.

En un altre orde de coses, hi ha un grup de topònims, com els Maçanet (la Selva i Alt Empordà), la Massana (Andorra, Alt Urgell, Rosselló, Anoia, Berguedà, Mallorca, etc.) i altres derivats, que se suposen originats pel nom llatí de la “poma” (*mala mattiana*), però sembla més coherent explicar el seu origen a partir de l’andalusí *manzal sanîq* o “lloc fortificat” que s’adiu molt més bé amb la seva situació geogràfica fronterera i de control de vies de comunicació (BALAÑÀ 1990, *q.v.*). Cas d’èsser certa aquesta etimologia, s’haurien d’escriure tots amb /s/ i no pas amb /ç/.

Per acabar, passo ara a tractar una sèrie de topònims que indiquen l’existència, o millor encara, l’abundor d’aigua en determinat indret. En la llengua àrab, les surgències d’aigua s’expressen sovint amb el terme *‘ayn*, plural *‘uyún*, que significa “ull-s” a partir del significat bàsic d’ull anatòmic. Això també succeeix en català i en castellà, tal com es pot observar en les denominacions Ull de Ter i Ojos del Guadiana, que indiquen, respectivament, els naixements d’aquests dos rius.

Pel que fa al testimoni del seu ús en singular, és a dir, a l’existència d’una deu d’aigua indicada amb el terme àrab *‘ayn*, assenyalo un cas que ben curiós: es tracta del nom de l’actual conjunt de Santa Catalina, a Múrcia, que forma part del massís muntanyós de la serra de Carrascoi. Crec que, en realitat, la denominació de Santa Catalina s’ha de relacionar originàriament amb l’expressió àrab andalusina *qa‘ta al-‘ayn* amb el significat de “parcel·la de la font” degut a l’existència d’una surgència important. De la primera part d’aquest compost ja n’he parlat en tractar el topònim

Cantallops (i podrien afegir-s'hi altres topònims actuals que s'inicien també amb Cata-, que, tal com he dit, reflecteix l'àrab andalusí *qa'ta* amb significat de “part d'un lloc”). Penso, doncs, que és ben possible que amb el pas del temps la denominació andalusina *qa'ta al-^cayn* s'anés deformant i que acabés convertida en ‘catalina’ i que així s'anés perpetuant.

A la falda d'aquest conjunt orogràfic hi havia diverses fonts i coves habitades per eremites (CAMPS SÁEZ 2004). L'aigua d'una d'elles, en el paratge d'Ondoyuelo, va arribar a ser molt preuada i va anar adquirint fama de curativa i fins i tot de miraculosa, especialment quan s'hi edificà, l'any 1492, una ermita, origen, posteriorment, del Santuari de la Fuensanta, sota l'advocació de la Verge d'aquest nom.⁵

Però no era aquesta l'única surgència aquífera de la muntanya i consta (NIETO 1996, 415-419) que el 4 de juny 1437 Juan Mercader demanà al *Concejo* de Múrcia

gràcia e donación de la fuente de agua manantial, que es cerca de la huerta de esta çibdad a que disen la Fuen Santa en uno, con çiertos bancales de tierra yerma que es costa de la dicha Fuente Santa, para que pudiesedes fazer e hedificar en ella una casa e fazer los dichos bancales de aqyello que la dicha agua bastase una huerta. e continuar ally vos e otras buenas personas con vos, vuestras vidas a servicio de Nuestro Señor Dios.⁶

Paral·lelament, i en relació al tema de les deformacions fetes pel poble per homofonia, sospito que, quan el Papa Eugeni IV concedí la butlla fundacional, el 18 de maig de 1443 (*XV Kal. Junii*) d'un convent de franciscans que s'establí en el lloc, se li va donar el nom de santa Catalina, precisament per la seva similitud amb el topònim antic i deformat, tal com he dit. El text de la butlla en qüestió (HÜNTEMANN 1929, p. 320, núm. 677) especifica que fou edificat

in fundo cuiusdam possessionis “de la fuent-santa” vulgariter nuncupatae in termino loci Murciae, Cartaginensis dioec. consistenti.

Si bé l'esmentada butlla no diu si el convent es va posar sota l'advocació de Catalina de Siena (morta l'any 1380) o de la verge i màrtir d'Alexandria (segle IV), ha d'ésser forçosament sota la d'aquesta darrera pel fet que la Santa de Siena va ser terciària dominicana i, en la història dels ordes religiosos mai no hi ha hagut cap Casa, Convent o Província que tingui com a titular un o una santa d'un orde diferent del seu. Ultra això, una imatge de la filòsofa d'Alexandria, amb els atributs del seu martiri, en donava fe, a partir del segle XVI, en el retaule de l'Altar Major de l'església antiga del convent. Després, l'estàtua passà a la façana de l'església i actualment és situada a la porta d'entrada de la capella (FUENTES 1883, pp. 90-104).

⁵ La tradició religiosa del lloc ve testimoniada pel fet que, prop de l'actual santuari, ja hi havia l'anomenat Santuari ibèric “de la Luz” (ROS SALA) i a la zona també es conserven els fonaments de la basilica paleo-cristiana de los Algezares.

⁶ Dec i agraeixo a Francisco Víctor Sánchez Gil, franciscà de Múrcia, aquesta notícia i les tres que segueixen, així com altres amables indicacions que m'ha fet al respecte.

Tornant de nou a l'etimologia primigènica del lloc, relativa a l'existència d'aigua, tal com proposo, més endavant, el cronista oficial franciscà de la Província de Cartagena (ORTEGA 1740, I, pp. 56-61) consigna que

el título que se dio a este convento, en lo primitivo, no fue el que ahora tiene de Santa Catalina del Monte, sino el de Santa Catalina de la Fuen-Santa, por una fuente que de este nombre, vemos cerca de este sitio.

Així les coses, el complex religiós que s'hi anà formant quedà denominat definitivament Santa Catalina. Avui porta el nom de *Fraternidad Franciscana de Santa Catalina del Monte* i des dels anys setanta del segle passat és Casa de Formació de la Província Franciscana de Cartagena.⁷

Val a dir que, si no es coneix aquesta història que acabo de resumir resulta molt difícil –si no impossible– relacionar el nom del complex franciscà amb l'existència d'una font, denominada segons la parla àrab andalusina.

Crec que cal assenyalar, finalment, que Coromines (*Onomasticon*, s.v. catalí-ina) recull els topònims El Catalí, La Catalina i Les Catalines, al País Valencià i escriu que han de venir de

l'àrab *qattanín*, que principalment significa “cotoneria, fàbrica o fabricació de cotó” i de “flassades” amb la normal dissimilació en /l/ de la primera /n/.

Afegeix que a Múrcia en el segle XIV existí també com a nom propi de persona i que en el seu *Repartiment* (1272) hi consta una heretat «que había sido de Martín Pérez *Alcatán*, cristiano nuevo» i que «després es veu que l'home decidí passar per castellà i es féu dir el nom sense el cridaner *Al-*: Martín Pérez *Catán*», tot citant l'edició de TORRES FONTES (178, lín. 34-36).⁸ Per agosarada que sigui la meua proposta, val a dir que em sembla molt difícil estar d'acord amb la proposada per Coromines, que hauria de fer referència a l'existència de manufactures de cotó.

A partir del plural, *‘uyún*, amb significat de “fonts o surgències” d'aigua hi ha un bon nombre de topònims en terres hispàniques. En català és normal que en aquestes condicions la /n/ final es perdi per reparèixer en el femení, en el plural i en els derivats, com és el cas de mesquí, mesquins, mesquinesa; de racó, racons, raconada; o de cotó, cotons i cotonada. D'aquesta manera, els indicatius de fonts o deus d'aigua, *al-‘uyún*, han estat paulatinament i popular transformats i confosos amb els gairebé homòfons ‘lleó’ i ‘lleons’. Així s'han inventat compostos con l'híbrid Montlleó (nom d'un poble de la Segarra i d'un riu de l'Alt Maestrat), Massalió o ‘hostal de les fonts’ (al Matarranya i amb

⁷ El complex és situat a 5 km. de Múrcia capital, en el paratge de Verdolay, terme municipal de la pedania del Santo Ángel, que juntament amb la de la Alberca pertanyen a la jurisdicció de l'Ajuntament de Múrcia. Actualment hi estudien filosofia i teologia els estudiants franciscans de les Províncies Franciscanes de España.

⁸ El repartiment on es cita Martín Pérez de Alcatán és el Repartimiento Quinto, de l'any 1772.

denominació castellana Mazaleón), i Castuleió, o ‘castanyer de les fonts’, a Mallorca. El castellà, on no es perd gairebé mai la consonant final dels arabismes, existeixen els paral·lels Monteleón, Monleón o Gibraleón, aquest darrer amb /r/ epentètica o paràsita.

També pertanyen a aquest grup topònims simples, com és el cas de la població d’Alió (Alt Camp) i ara jo –amb tota prudència, però convençuda!– hi afegeixo el nom de Lió, veïnat situat al nord de Banyoles (Pla de l’Estany), que a l’*Onomasticon Cataloniae* figura com a «probablement imitació del nom de la ciutat de Lió (Lyon)», si bé és signat per J. F. C. i no pas per Coromines. Com és sabut, al Lió banyolí s’hi han trobat estructures d’habitat romanes i enterraments medievals però no hi ha cap indicatiu que hagi estat mai una població.

A la proposta etimològica que aquí estic fent s’hi podrien trobar dos inconvenients que, aparentment, s’hi oposarien i que explico tot seguit: a l’acta de consagració de l’església del Monestir de Sant Esteve de Banyoles (any 957), on es fan constar les seves possessions, es relacionen, entre altres, (CONSTANS 1985, vol I, doc. núm. 37) les següents:

et de villare qui vocant Perdudus [els Perduts, Serinyà] cum fines et termines suas, et de ipsos villarunculos qui vocant Pugolos [Pujals], cum fines et terminos suos, et de villare Dioni cum fines vel termines suas.

Observem que aquí l’esment de *villare Dioni* no va acompanyat de l’expressió llatina *qui vocant*, que significa “al que anomenen” o “al que en diuen”. Com que el llatí, llengua del document, no expressa el genitiu (la possessió o pertinença) amb la preposició “de” sinó amb la declinació, crec que a l’escriba se li va escapar posar-hi el “de” propi del genitiu català i el va lligar al topònim –Lió < *al-‘uyún*–, amb pèrdua de la /n/ final i que va quedar així transformat en Dioni.

El segon “inconvenient” dels que parlava figura a la Butlla del papa Benet VIII que confirma, l’any 1017, les possessions del Monestir banyolí, i on s’esmenta (CONSTANS, 1985, vol I, doc. núm. 54):

Villam Leonem cum terminis ed adjacentiis suis et cum ipso stagno et cum ipsa fonte et cum ipsas pescatorias.

De manera que l’inconvenient ja no és tal perquè aquí ... ¡ja ens ha aparegut el lleó!, que, com acabem de veure en d’altres casos, fa referència a un antecedent d’origen àrab que es refereix a l’abundor d’aigua. Si no coneguéssim l’existència dels abundosos aqüífers del Lió de Banyoles, el vertader origen del seu nom es reforçaria amb la menció que s’acaba de fer del seu estanyol, de la seva font (avui dita “de les Mercès”) i de les seves pesqueries. Per si algú pogués pensar que aquest *Villam Leonem* podria indicar el nom de l’amo de la vil·la, cal advertir que el posseïdor mai no s’indica en acusatiu.

Ha estat un breu panorama de les principals deturpacions populars que s'han anat fent amb alguns topònims d'origen àrab. Si he fet referència a algunes propostes sovint contradictòries, no sempre exposades pels seus defensors amb la cordialitat o l'asèpsia que caldria desitjar, ha estat perquè s'entengués que difícilment es pot aplicar "la prova del nou" a la toponímia per tal d'esbrinar quina és la resposta correcta. Cal tenir molta cura i humilitat en aquest terreny perquè sempre ha estat relliscós. Si ja és sabut que la ciència toponímica és difícil i enganyosa, acabem de veure que encara conté més perills de tergiversació i que no sempre és indicativa de les vertaderes característiques d'un lloc. En d'altres paraules, i tal com diu el col·lega i amic Th. Loinaz, l'estudi de les etimologies és una ciència traïdora i l'etimologia toponímica és el Judes del grup.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BALANÀ I ABADIA, Pere, 1990, *Els noms de lloc de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.
— 2001, "Les 'Cireres' en l'estratègia defensiva andalusina a la frontera superior", *Revista d'Igualada*, 12, pp. 7-10.
- BARCELÓ, Carme, 1982, *Toponímia àrabiga del País Valencià, alqueries i castells*, Xàtiva.
— 1991, "Penàliga, un topònim àrab", *A sol post*, 3, pp. 39-44.
— 1995, "La toponímia àrab", a *Materials de Toponímia, II (Mestratge de Toponímia, 1990-1991)*, Edició a cura de V. Ma Rosselló i E. Casanovas, València, pp. 1131-1147.
— 2010, *Noms àrabs de lloc*, València: Bromera.
- BRAMON, Dolors, 2012, *Reivindicació catalana del geògraf al-Idrîsî. Discurs de recepció de ... com a membre numerària de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 20 de novembre de 2012*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- CAMPS SÁEZ, A., 2004, *Historia de los ermitaños del monasterio de la Luz de Murcia*, Murcia: Real Academia Alfonso X el Sabio.
- CONSTANS, Lluís G., 1985, *Diplomatari de Banyoles*, Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.
- COROMINES, Joan, 1965. *Estudis de toponímia catalana*, 2 vols, Barcelona: Barcino.
— 1989-1997. *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona: Curial-La Caixa.
- CORRIENTE, Federico, 1989, *El léxico árabe andalusí según el "Vocabulista in Arabico"*, Madrid: Universidad Complutense.
— 1997, *A gramatical sketch of the Spanish Arabic dialect bundle*, Madrid: IHAC.

DOZY, Reinold, 1932, *Supplément aux dictionnaires arabes*, 2 vols, Leyde.

EPALZA, Mikel de, 1990, “El Cid como antropónimo (“el león”) y como topónimo (“el señor o gobernador almohade”), *Sharq al-Andalus. Estudios Árabes*, 7, pp. 157-169.

— 1991, “Topònims d’origen antroponímic àrab de temps de la conquesta (Cid, Busot, Benimassot, Massoda, Benissoda, Benissaudet)”, *Societat d’Onomàstica. Butlletí Interior*, XLIV, pp. 619-627.

FUENTES PONTE, J., 1883. *España Mariana. Provincia de Murcia*, tomo IV, Lleida.

HÜNTEMANN, H., 1929, *Bullarium Franciscanum... Eugenii IV et Nicolai V. Nova Series*, t. I (1431-1455) Ad Claras Aquas (Quarachi).

HERNÁNDEZ GIMÉNEZ, Félix, 1963. “Buwayb = Bued = Cabeza de Buey”, *Al-Andalus*, XXVIII, pp. 349-380.

MASIP I FENOLLOSA, Jesús, 1981. “Problemes de la toponímia de les terres del l’Ebre”, *Societat d’Onomàstica. Butlletí Interior*, V, pp. 11-13.

NIETO FERNÁNDEZ OFM, Agustín, 1996. *Los franciscanos en Murcia. San Francisco, Colegio de la Purísima y Santa Catalina del Monte (Siglos XIV-XX)*, Murcia: edición de R. Fresneda Collado, Pedro Riquelme Oliva. Prólogo Víctor Sánchez Gil.

ORTEGA, Pablo Manuel, 1740, *Crónica de la Provincia de Cartagena de la regular observancia de N.S.P. Francisco*.

ROS SALA, M. Milagrosa, “El poblado de Santa Catalina del Monte: una aproximación a la urbanística del siglo VI a.C. en el ámbito territorial del eje Segura-Guadalentín”, www.uam.es/otros/cupauam/pdf/Cupauam1314/131406.pdf

TORRES FONTES, Juan, 1960, *Repartimiento de Murcia*. Edición prepara por ..., Madrid: CSIC – Academia Alfonso X el Sabio.